

MINDIG A MÁSIK OLDALON

AZ OKTATÁSKUTATÁS – ÉS AZ OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET – tudománytörténeti szempontból alig vitathatóan sikeres hazai történetének áttekintése mellett óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy az intézetnek a rendszerváltást követően miért kellett – és kell mind a mai napig – lényegében minden kormány alatt a létéért küzdenie. Miközben ugyanis az oktatáskutatás – és művelői – a hazai tudományos életben kétségtelenül valamifajta clismertséget vívtak ki maguknak, ugyanezen közben az Oktatókutató Intézetet a rendszerváltást követő miniszterek, államtitkárok, kabinetfőnökök sora akarta megszüntetni, átszervezni, átstrukturálni, de a legjobb esetben is legfeljebb csupán megtűrték létét. De tegyük hozzá, hogy az oktatáskutatással foglalkozó valamennyi háttérintézet sok tekintetben hasonló nehézségekkel küszködött/küszködik.

Az itt következő írás szerzői – másik oldalon szerzett tapasztalataikra is támaszkodva – ezt a kérdést igyekeznek körbejárni.

Az oktatáskutatás szerepe az irányításban

A rendszerváltás előtti Magyarországon az oktatás közvetlen irányítása és igazgatása – zömmel, bár folyamatosan csökkenő mértékben a kézi vezérlés technikáival – volt a szakminisztérium(ok) feladata. A közép- és hosszú távú, stratégiai tervezés részint a pártközpontban történt, részint az erre a célra szakosodott csúcsszervezetben, az Országos Tervhivatalban, amelyek – különösen az utóbbi – munkájuk során igénybe vették az akadémiai kutatásokat és kutatókat. Az ágazati irányításnak és a stratégiai tervezésnek ez a rendszere legalább a hetvenes évek második felétől kitüntetett helyzetbe hozta a kutatókat: ideológiailag és politikailag (többé-kevésbé) függetlenek maradhattak, nem kötötte őket az igazgatás napi rutinja sem, ugyanakkor bízhattak abban, hogy tudásuk és kutatási eredményeik valamiképpen becsatornázódnak a társadalom tervezésébe. De ha nem is hasznosulnak ilyen módon, mint vitapartnerek fontosak lehetnek a hivatásos tervezők számára.

Az ágazati irányítás és a stratégiai tervezés szétválasztásának ez a rendje a nyolcvanas évek fordulójától kezdett megváltozni: az 1980-ban szerveződött Művelődési Minisztérium Pozsgai Imre vezetésével a művelődéspolitikai formálására is igényt tartott. Ezt az igényt csak nagyon rövid időre engedte kielégíteni az MSZMP központi vezetése, azonban az oktatással kapcsolatos, illetve pedagógiai/neveléstudományi

kutatás véglegesen kikerült az MTA-nak a mindennapok rutinjától védett fellegvárából, s egészében ágazati irányítás alá került (szemben a társadalom más területeinek kutatásával foglalkozó diszciplínákkal, akár a gazdasággal, a pénzügyekkel, az államigazgatással és így tovább). Ez a rendszerváltásig az oktatáskutatás és az oktatáskutatók helyzetében nem okozott komoly változást talán azért, mert a távlatosabb gondolkodást, kutatást igénylő kérdések és döntések szervezetenként változatlanul elkülönültek az ágazati irányítástól (talán egyetlen történelmi „pillanatot”, az 1985-ös oktatási törvény előkészítését kivéve), és változatlanul magasabb fórumot jelentettek. Nem véletlen, hogy a rendszerváltást is túlélte a vita, hogy különbség tétessék minisztériumi „háttérintézet” és minisztériumi fenntartású „kutatóintézet” között.

Az oktatásirányítás gyermekbetegségei – avagy az államigazgatás elmaradt professzionalizációja

Ahhoz, hogy megérthessük az oktatáskutatással foglalkozó háttérintézetek helyzetét, az oktatásirányítással foglalkozó államigazgatás rendszerváltást követő helyzetét kell megértenünk. Ha végig követjük az oktatásirányítással foglalkozó minisztérium elmúlt évtizedes tevékenységét, igen ellentmondásos képet kapunk.

Az oktatásirányítással foglalkozó minisztérium egyik fontos, még a rendszerváltást megelőző időszakból származó, s máig érvényes sajátossága, hogy meghatározóan pedagógus végzettségűekből, illetve a közoktatás és a felsőoktatás korábbi vagy jelenleg is aktív oktatóiból áll. E szakemberek saját feladatukat elsősorban mint a szféra, és ezen belül saját intézményük, intézménycsoportjuk képviselőit értelmezik, s a kormány képviselőit, a kormányhatározatok végrehajtását ennek rendelik alá. Tegyük hozzá, hogy nincs ez persze másként az egészségügy, a kultúra vagy a vízügy területén sem. Végül is arról van szó, hogy az államigazgatási munka nem professzionalizálódott, hanem mintegy érdekképviseleti munkaként értelmeződött.

Az államigazgatási munka professzionalizálódását egy másik tényező is hátráltatta. A rendszerváltást követően sokáig azt hangsúlyozták a kormányok, hogy a politika semleges, stabil államigazgatást szeretne, amely „túléli” a kormányváltásokat – a kormányváltások során csak a miniszter és a politikai államtitkár változik, az apparátus marad. Ez elősegítene ugyanis az államigazgatási munka valódi szakmaiságának kibontakozását. Ugyanakkor a 90-es évek közepétől egyre több jel mutat arra, hogy a kormányváltások – sőt a miniszterváltások – nyomán a minisztériumi apparátusok nagy része cserélődik, s egyre kisebb része marad helyén. Emellett folyamatosan figyelemmel kísérhető, hogy növekszik a kabinet-munkatársak és menedzser-szerződéssel foglalkoztatott „lojalisták” száma és aránya, s egyidejűleg csökken a stabil, hosszan foglalkoztatott köztisztviselőké. Magyarul egyre inkább „zsákmány-rendszerre” válik az államigazgatás, azaz a kormányra került párt vezetőinek, képviselőinek, illetve a minisztériumot vezető miniszternek, államtitkároknak stb., klientúrájával, kapcsolatrendszerébe tartozókkal töltik be az államigazgatás vezetői posztjait.

A mai magyar államigazgatásban általános jelenségnek látszik, hogy az irányított szféra államigazgatásilag képzetlen, de a kormánypárthoz, a miniszterhez stb. lojális képviselői kerülnek be a minisztériumok különböző vezetői (államtitkártól a cso-

portvezető(kig bezárólag) posztjaira vagy a kabinet-iroda komisszár pozícióiba, a nagyszámú miniszteri, és kormánybiztosi posztokra.

Mindezen folyamatok nyilvánvalóan akadályozzák a hosszabb távra gondolkodó irányító munkát. Pedig a rendszerváltást követően az oktatás irányításában számos ilyen hosszú távú kitekintést és irányítást igénylő feladat volt/van – elég ha csak a Nat-ra, a szakképzési rendszer átformálására, a felsőoktatás fejlesztésére, a felsőoktatási integrációra gondolunk. Aligha véletlen, hogy e hosszú távú kitekintést és irányítást igénylő feladatok megvalósítása ellentmondásosra sikerült. Ám azt is látni kell, hogy ezeket a stratégiai jellegű lépéseket az előző évtizedek – direkt ágazati irányítás-tól független – oktatáskutatása alapozta meg.

Az államigazgatás jelenlegi rendszere alig teszi lehetővé a hosszú távú tervezést és irányítást. Az apparátus „lojalista” része csak annyi időre rendezkedik be, ameddig párfogója hatalmon van. Ez legfeljebb egy választási ciklus, de inkább rövidebb, hiszen kevés oktatási miniszter, s még kevesebb államtitkár töltötte eddig ki a teljes ciklust. Mire ezek az emberek megtanulják az államigazgatás működési rendjét, s egyáltalán felmerül a stratégia alkotás igénye, általában már pakolniuk kell.

Az „érdekvédők” sem képesek hosszú távú stratégia kidolgozására, részint mert általában nincsenek olyan pozícióban, hogy annak szükségességét el tudják fogadtatni, részint az „érdekvédők” megosztottak a célokat tekintve, hiszen olyan stratégia aligha létezik, amelyik mindegyik érdekcsoportot kielégít.

Mindezek ellenére azért minden minisztériumban van egy – sajnos egyre szűkebb – szakembergárda, akik valamikori „érdekvédőkből” mára professzionális államigazgatási szakemberré váltak. Csak bizakodni lehet abban, hogy „zsákmányosodó” államigazgatásban is meg tudnak maradni, mert a mindenkor hatalmon lévők felismerik azt, hogy az államigazgatás szakma, s ezért nélkülözhetetlen, hogy az államapparátusban legyenek stabil szakemberek.

Azt is meg kell említeni, hogy az oktatáspolitikai gyermekbetegségében jelentős szerepet játszott a rendszerváltás után politikai pályára került értelmiség jó szándékú naivitása. Az első szabadon választott parlament képviselőinek több mint fele volt kutató, egyetemi oktató, pedagógus vagy kultúr-értelmiségi, akik többsége a rendszerváltás utáni szabad társadalom és gazdaság viharos fejlődésében, s az ország villámgyors európai felzárkózásában és integrációjában reménykedett. Nem, vagy nem szívesen szembeült az ország gazdaságának elmaradottságával, vagy azt csupán gyorsan leküzdhető akadálnak tartotta, s nem ritkán a nemzetgazdasági teljesítmények korlátairól beszélőket azzal vádolták, hogy nem tudnak a marxista gondolkodáson túllépni. S bár ezen értelmiségiek lassan elmaradtak a politikától, mégis az oktatásirányítás területén máig találkozhatunk ezekkel a jó szándékú, naív nézetekkel. Máig elfogadott, hogy a felsőoktatási terület (államtitkárának, helyettes államtitkárának, főosztályvezetőinek) vezetőinek olyan professzorokat neveznek ki, akik pontosan ugyanazzal a naivitással fognak egy évente több mint száz milliárd forintot felemészteni, s közel háromszáz ezer embert (hallgatót, oktatót és egyéb alkalmazottat) magában foglaló szféra irányításába, mint ahogy azt otthon az egyetemi tanszékekkel teszik. Többben minisztériumi feladataikat is oktatói, tanszékvezetői teendőik mellett látják el. Mint ahogy koráb-

ban (s nem ritkán ma is) a kórházigazgatás esetében gyakori munkamegosztás volt, hogy az igazgató főorvos két műtét között igazgatta egy kicsit a kórházat. Így van ez néha a felsőoktatásban is: a kinevezett professzor két előadás között vezeti egy kicsit az egyetemet vagy az egész felsőoktatási szférát.

Éppen ezért különösen a felsőoktatás irányításában – összefüggésben az évtized elején megfogalmazódott tervekkel, törvényekkel – terjedt el az a vélekedés, hogy a felsőoktatás intézményei és szakemberei elegendő szervezeti és szellemi potenciált képeznek ahhoz, hogy ne legyen szükség külön pénzből fenntartott kutatóintézetre a felsőoktatás globális problémáinak elemzéséhez, a fejlesztés stratégiai kérdéseinek megfogalmazásához. E gondolkodás alapvetően téves voltát jól mutatják mindazok a feszültségek, konfliktusok, megvalósíthatatlan tervek, amelyek ezen a területen állandó-sulni látszanak. De az oktatás egyéb területeire is jellemző, hogy a szervezeti és társadalmi folyamatok mintegy spontánul zajlanak (lásd struktúraváltás a középfokú oktatásban, tömegesedés a felsőoktatásban stb.), s az irányítás legfeljebb utólagos korrekciókra képes szorítkozni.

A minisztériumi munka professzionalizálódásának elmaradását „szembetűnően mutatja [...] hogy sok évtizedes hagyományként, a közoktatás vezetőivé – ritka kivétellel – az iskolai munkában kiemelkedő eredményt felmutató középiskolai igazgatót, tanárt, a felsőoktatás irányítására pedig többnyire tudományos presztízsű egyetemi professzort neveznek ki, függetlenül korábbi szakmai tevékenységüktől. Nem véletlen, hogy a minisztérium első vonalbeli szakmai vezetőinek hosszú névsorában szereplők szakirodalmi tevékenységéről a könyvtári katalógus, különösen a felsőoktatás vezetőinél, gyakran tartalmaz gazdag publikációs teljesítményeket a vezető eredeti, az oktatáspolitikától távol álló szakmájában, de csak kivételesen található olyan publikációk, amelyek azt bizonyítanák, hogy az illető az oktatáspolitikát avatott szakértője”.¹

További problémákat is ki kell emelni abban a személyzeti politikában, amely a maga szakterületén kiválóan teljesítő kutatót vezető igazgatási pozícióba emeli. Ez az ember gyakran úgy véli/vélte, hogy a kutatásról „mindent tud”, tehát fölösleges másokat megbízni bizonyos kérdésekre irányuló elemzésekkel, illetve amennyiben mégis szükséges lenne, akkor kizárólag olyan vizsgálatokról lehet szó, amelyeket ő vagy (volt) közvetlen munkatársai idő hiányában nem tudnak megoldani. Másfelől az autonóm kutató számára nehezen elsajátítható szerep az államigazgatásé: nemcsak a hivatali bürokrácia kényszere, hanem az is, hogy a nyilvánosság – még a szakmai nyilvánosság is – nem rá, mint neves kutatóra, alkotóra kíváncsi, tehát személyiségét, kvalitásait háttérbe kell szorítania. A kormányt, a minisztériumot kell képviselnie akár személyes meggyőződése ellenére is. „Szépirodalmi tevékenységének része”: ezt az érvet a rendszerváltás után már megismertük, és a kívülálló számára ma is abszurdnak tűnik. Ám a kevéssé professzionalizált irányításban ez a szerepzavar vagy identitásválság mindennapi jelenséggé vált.

A szerepzavart könnyebb megoldani akkor, ha az illető vezetőt eredeti foglalkozása nem a társadalomkutatáshoz köti. Az MTA műszaki és természettudományos kuta-

¹ Polónyi István & Timár János: Tudásgyár vagy papírgyár. 2001, kézirat

tóintézeti hálózatának gyengülése, sőt összeomlása következtében (is) az oktatási irányítás kvalifikációt igénylő munkaköreibe sokan léptek be ilyen pályákról, szakterületekről.² Számukra az oktatáskutatás idegen, nem egyszer fölösleges luxusnak is tűnt, s az is maradt.

Más problémát jelent, de hasonló szerepjavart okoz, amikor a gyakorlati pedagógia vagy kultúra területeiről érkeznek emberek államigazgatási vezető pozíciókba. Itt az – egyébként régtől örökölt – konfliktust az okozhatja, hogy a gyakorlati élet szakembere egyaránt távol érzi magától a kutatást és a kutatókat, valamint az igazgatást („egy íróasztalnál döntenek rólunk”, „ebből a pénzből lehetne venni falitáblát, könyvtárt fejleszteni” stb.).

A rövid távú, illetve a döntéseket közvetlenül megalapozó kutatásokat azonban ez a rendszer sem nélkülözheti. Egyfelől azért, mert bizonyos kérdések ténylegesen megfogalmazódnak (az előbbi példával élve: miként vélekedik a pedagógus társadalom a Nat-ról, hogyan finanszírozható a felsőoktatás stb.), másfelől mert a kutatások legitimálják is a döntéseket. A „lojalistákkal” működő, kabinet-irodák komisszáraival a szakterületeket ellenőrző irányítás nem igényli a független szakértői bírálatot, még a kontrollt sem, ám annál inkább a legitimitást. Ennek az az oka, hogy nem képes hosszabb távra előre tekinteni, gyors – és lehetőleg látványos – döntéseket kell hoznia, s ezeket „megkutatattatnia”. E célok elérését inkább akadályozzák, mint segítik az elmélyültebb munkához szokott kutatóintézetek, a társadalomkritikai attitűdű és igényű kutatók. A megrendelt kutatások címzettjei ezért egyre gyakrabban az ilyen kérdések vizsgálatára szakosodott gazdasági társulások.

Így hát elég természetes, hogy az igazgatásban megfogalmazódik a kérdés, mi végre „tartjuk el” kutatóintézeteinket.

A háttérintézetek sajátosságai

És itt érkezünk el a háttérintézetek kérdéséhez. Hiszen lényegében minden minisztérium rendelkezik – gyakran nem is egy – háttérintézménnyel, amely fontos szerepet játszhatna a stratégia készítésében és a hosszabb távú tervezésben, vagy az ezeket megalapozó kutatások végzésében.

A minisztérium és a háttérintézetek (az oktatás területén pl. az OKI, az OI, a Professzorok Háza, az NSZI stb.) kapcsolata azonban meglehetősen ellentmondásos. Az alapvetően rövidtávon érdekelt minisztériumi apparátusnak ugyanis nincs hosszú távú stratégiája, s így nincs olyan kutatásokra sem szüksége, amely ezt megalapozza. Viszont rengeteg napi „akadályelhárító” problémája van, amely azonnali válaszokat igényel, s ezen kívül számos rövid távon megoldandó feladata van (pl. jogszabály-előkészítés), amely néhány héten belül megoldandó feladatot jelent. Ráadásul ezek a feladatok erősen „politika-elfogult” válaszokat igényelnek.

---

² Egy orvosprofesszor mára széles körben ismert véleménye szerint, amikor Magyarországon sikerült a TBC-t leküzdeni, akkor a ráérő tudógyógyászok elárastották az államigazgatás és az egészségügyi tanácsadó, döntés-előkészítő testületek különböző posztjait. Hasonló jelenségnek lehetünk ma tanúi a természettudomány oktatók esetén: mivel egyre szűkebb ezen területek iránt a hallgatói kereslet, a ráérő ttk-s (elsősorban fizikus) vezető oktatók vannak hasonló helyzetben.

Ezzel szemben a háttérintézetek egyik része – a területen különösen az Oktatáskutató Intézet – alapvetően kutatóintézeti formában, és filozófiával, tradícióval szerveződött. Az ilyen háttérintézet alapvetően akadémiai mintákat követ, s inkább kutatóintézet, mint szakértő, szaktanácsadó szervezet. Alapvetően a kutatói autonómia jellemzi, a kutatási témák autonóm kezdeményezése, valamint a nagy számú akadémiai típusú kutatási pályázat.

Ezeket az intézeteket a rendszerváltás utáni években hamarosan elhagyták az olyan szakemberek, akik képesek és hajlandók az államigazgatás azonnali igényeinek (előterjesztések, jogszabályok előkészítése, véleményezése, ad-hoc felmerült kérdések azonnali szakértése stb.), illetve gyors szakértési feladatainak eleget tenni. Az egyébként meglehetősen szerény anyagi kondíciókat biztosító háttérintézeti (költségvetési) keretek helyett vállalkozási formában próbálnak – jelentősen jobban – megélni.

A költségvetési keretek között működő intézeteknél megmaradt szakemberek nagyobb részt kutatók, akik ragaszkodnak több-kevesebb függetlenségükhöz, kutatási szabadságukhoz, és tegyék hozzá, véleményükhöz, kutatói meggyőződésükhöz. Így állandó konfliktusban állnak fenntartó minisztériumukkal, amely részint alapvetően ad-hoc szakértést, részint a hatalmon lévő politikához, párthoz való lojalitást várna el tőlük. Erre azonban egy kutatási filozófiával szerveződött háttérintézet nem hajlandó, nem képes és nem is alkalmas. Ennek azután az is hatása, hogy valódi „társadalmi megrendelés” nélkül a kutatás – különösen a gyakorlathoz szorosabban kötődő, alkalmazott tudomány, az oktatáskutatás, neveléstudomány – maga is gyengélkedni kezd, és mintegy önbeteljesítő próféciaaként önmagába forduló, önmagával foglalkozó területté válik.

A helyzetet bonyolítja az is, hogy kis ország lévén, egy-egy szakterület szakembergárdája elég szűk Magyarországon. Ezért a háttérintézeti szakemberek jelentős része valamely párt szakpolitikájának kidolgozásában részt vett, részt vesz, vagy részt fog venni. Miután egy-egy háttérintézet különböző szakemberei különböző pártoknak dolgoznak, így minden kormányra jutott pártnak megvan az oka haragudni minden háttérintézetre.

Érdeemes megjegyezni, hogy azok a háttérintézetek, amelyek inkább kutatásszervező filozófiával szerveződtek – tehát amelyeknek nincs, vagy csak kevés saját kutatója van és külső megbízásokkal dolgoztak –, valamivel jobban éltek, ugyanis éppen a rugalmasan változtatható megbízotti körrel gyorsabban tudtak reagálni a minisztériumi megrendelésekre és azok politikai elvárásaira is. Azonban az ilyen háttérintézetek sorsa sem sokkal különbözik a kutatóintézeti filozófiájú háttérintézetektől. Ugyanis a minisztériumi apparátus – a politikai elvárások miatt lényegében érthetően – maga szereti kiválasztani a megbízott szakértőket is. Így azután ezekben az intézetekben is jelentős mozgások, és átalakítások szoktak kormány és/vagy minisztériumi vezető változások során lenni.

A fenti folyamatok nyomán a háttérintézetek két formája alakult ki: az egyik az akadémiai mintára szerveződő, alapvetően kutatói filozófiával működő, a másik az alapvetően kutatás-szervezési filozófiával, külső megbízásokkal dolgozó intézet. De a kormánybéli és minisztériumi vezetőváltásokat mindkét fajta intézet megsínyli.

Alkalmasint persze nemcsak a tudománynak kereteket adó intézetek, hanem maga a „tudomány” is megszervezi ezt a helyzetet. Nézzük csak végig azokat a publikációkat, amelyek akár e lapban, akár az oktatáskutatás elmúlt évtizedét áttekintő más folyóiratokban megjelentek: az ágazati irányítás, a tudománypolitikai gondolkodás államigazgatási vonatkozásai szinte teljességgel hiányoznak az elemzésekből. Mintha az oktatáskutatás a rendszerváltás óta szinte teljességgel elszakadt volna az oktatáspolitikától!

A háttérintézetek és a kormányzatok közötti konfliktusok nem csupán a poszt-szocialista országok sajátossága. Ezen intézményeknek az a sajátossága, hogy alapvetően kutatási filozófiával szerveződnek – vagy legalább is ebbe az irányba törekszenek –, törvényszerűen kielezi a fenntartó kormányzattal való kapcsolatukat. Ugyanis az ilyen intézmények magától értetődően a tudományos megközelítés objektivitására törekszenek, s kevésbé hajlamosak az éppen hatalmon lévő politika elvárásaihoz igazodni. Ezzel függ össze az is, hogy csak ritkán hajlandók szakértői munkára, ez mára a fejlett világban önálló feladatrendszerré, vállalkozási ill. kutatási szervezetrendszerré alakult.

Álmok a jövőről

A fejlett világban a 70-es, 80-as évek – olajválságot követő – közösségi finanszírozási reformja nyomán megindult a nagy elosztási rendszerek – pl. az oktatás, az egészségügy – irányításának professzionalizálódása. Ez mind az intézményi szinten, mind az igazgatás szintjén kitapintható. Például a felsőoktatási intézmények vezetéséből egyre inkább kiszorul az akadémikus vezető típus, s helyébe egyre inkább a menedzserek kerülnek. Hasonlóan az államigazgatásban is: a minisztériumok élén egyre kevesebb a szakmai értelmiségi, vagy akadémiai szakember, helyettük politikusok kerülnek oda. Ezzel együtt felértékelődik az államigazgatási szaktudás is, s az államigazgatásból is kiszorulnak az „érdekvédők”, s kialakul az a szakembergárda, amely hivatászerűen foglalkozik az irányítás/igazgatás feladataival.

Más oldalról teret nyernek a független háttérintézetek, s az általuk a nemzetközi együttműködésben (pl. OECD, EU) folytatott kutatások és stratégiai fejlesztési tervek. Amilyen nyilvánvaló, hogy az egyedi, konkrét államigazgatási feladatok megoldásához külső szakértői hozzáértés szükséges, olyan magától értetődő az is, hogy a stratégiai kérdések megfogalmazását, elemzését az államigazgatástól független, tehát más szervezetrendszerben működő kutatói munkacsoportok és intézmények láthatják el.

Csak bízni lehet abban, hogy ezek a folyamatok nálunk is előbb-utóbb megkezdődnek. Ehhez azonban tökéletes, politikailag független, erre a célra létrehozott kutatóintézetek kellenének, amelyek erős kutatógárdával, alapos kutató-elemző munkával dolgozhatnak. Ezek értelemszerűen nem szerveződhetnek a versenyszférában, hanem más fenntartók (optimális esetben független alapítványok) fenntartásában. A jelenlegi politikai kultúra még csak a párt-elkötelezettségű (alapítványi) kutatóintézetek létrehozásánál tart. Remélhetően nem kell hosszú időnek eltelnie ahhoz, hogy a pártok és kormányok felismerjék: mindenki érdeke az lenne, ha ilyen független intézetek létrejöhetnének.